

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
2/2021 (LI)
<https://doi.org/10.36770/bp.614>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Zbigniew Chojnowski*

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Polska
/ The University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland

ORCID: 0000-0001-5679-2199

Mit tristanowski

[Rec. Artur Żywiółek, *Tristitia moderna. Pasja mitu tristanowskiego w nowoczesnej literaturze, filozofii i muzyce*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2020, ss. 405]

The Tristan Myth

[Review of Artur Żywiółek, *The Passion of the Tristan Myth in Modern Literature, Philosophy, and Music*. The Universitas Society of Scientific Papers Authors and Publishers, Cracow 2020, p. 405]

Abstract: The article attempts to discuss and evaluate the book *The Passion of the Tristan Myth in Modern Literature, Philosophy, and Music* by Artur Żywiółek, which was published in Cracow in 2021. The reviewer starts with the legend of Tristan and Isolde, which the book explores through modernity. According to the author of the article, the book about Tristan myth combines methodologies of such fields as literary studies, musicology, history, cultural studies and philosophy in a great way. In the conclusions, the reviewer evaluates the book in a favour-

* Zbigniew Chojnowski – prof. dr hab., literaturoznawca i krytyk literacki; pracuje w Instytucie Literaturoznawstwa UWM w Olsztynie, autor m.in. książki *Postacie kobiecości. O poezji Kazimierza Illakowiczówny*, Kraków 2019.

able light, and states that it constitutes an original analysis which will have a considerable influence on the comparative studies.

Keywords: Tristitia, Tristan and Isolde, modernity, Żywiółek, review.

Kulturowo-historycznoliteracko-interpretacyjna książka pt. *Tristitia moderna. Pasja mitu tristanowskiego w nowoczesnej literaturze, filozofii i muzyce* Artura Żywiółka jest – zgodnie z tytułem – próbą prześledzenia rozmaitych transpozycji legendy o Tristanie i Izoldzie w kontekście „nowoczesności”. Autor jako w pierwszym rzędzie literaturoznawca, filolog z wprawą posługuje się kompetencjami muzykologa i historyka-komentatora filozofii, aby uchwycić (mówiąc w uproszczeniu) kierunki przetwarzania celtyckiej opowieści nie tyle w porządku fabularnym, stylistycznym, genologicznym itd., ile w perspektywie – by tak rzec – kulturotwórczej, związanej z przemianami duchowości, sztuki, tego, co jest utożsamiane z „nowoczesnością”.

Artur Żywiółek rekonstruuje i rozjaśnia „pracę mitu”, rozpatrując dzieła muzyczne, filozoficzne i literackie pod kątem kształtowania i artystycznego ujawniania się tytułowego zjawiska, jakim jest *tristitia moderna*. Jak czytamy: „Łaciński termin *tristitia* (smutek, melancholia) łatwo przychodzi na myśl imię Tristana, bohatera celtyckiej legendy. Z kolei związek obu wyrazów (*tristitia moderna*) stanowi parafrazę określenia nowa »pobożność« (*devotio moderna*)”. Choć w metodologicznych ustaleniach nie jest *ex definitione* określone to, jak *tristitia moderna* ma się do melancholii, to w ok. 30 miejscach wywodu niejako mimochodem wskazywane są koincydencje z tym szczególnym stanem, który od pewnego czasu tak bardzo zajmuje badaczy.

Autor prowadzi swą myśl niejako w poprzek literatury, filozofii i muzyki (rzadziej filmu), bo nie chodzi mu o wyczerpujące omówienie wybranych dzieł, lecz ich obserwację jako miejsc przemian, powiązanych z napięciami pomiędzy „kulturą oka” i „kulturą ucha”, jakościami metafizycznymi, estetyką – relacjami pomiędzy zmysłowością i racjonalnością, miłością i śmiercią. Celem intelektualno-badawczego meandrowania jest stawianie – bardziej lub mniej intuicyjnych – diagnoz cywilizacyjnych.

Artur Żywiółek, mimo że nie wspomina o tym wprost, kieruje się stwierdzeniem Platona, że rewolucje, do których dochodzi w wymiarze społecznym,

najpierw dokonują się w muzyce. Dlatego materiałowo-ideowym punktem wyjścia są dla badacza zarówno kluczowe pierwsze takty opery Ryszarda Wagnera *Tristan i Izolda*, jak i jej węzłowe punkty.

Studia zawarte w książce są wyposażone w rozbudowany, ale przemyślnie i konsekwentnie dobrany materiał i aparat erudycyjny, który obejmuje interdyscyplinarne obszary wiedzy humanistycznej, a w tym pisma dziewiętnastowiecznych filozofów „nowoczesności” (Hegla, Schopenhauera, Kierkegaarda, Nietzschego), antropologów kulturowych i innych myślicieli. Komentarze do idei artystycznych, filozoficznych, literackich, muzykologicznych służą temu, aby można było zbliżyć się do subtelnej problematyki tristanowskiej. Jakkolwiek autor w każdym rozdziale zmierza do konkluzji, zazwyczaj nie formułując ich w sposób kategoriyczny.

Erudycyjna gęstość, wyrażająca się stosunkowo dużą liczbą cytatów, nie pozwala zakwestionować tego, że *Tristitia moderna. Pasja mitu tristanowskiego w nowoczesnej literaturze, filozofii i muzyce* jest opracowaniem oryginalnym i wnosi niemały wkład w tak trudne do uprawiania badania komparatystyczne. Nie chodzi tu jednak o powierzchownie rozumianą korespondencję sztuk. Autor nie ma wątpliwości, że ludzkości doskwiera atomizacja całościowej wizji człowieka i świata, spowodowana przez działanie nagromadzonych w ciągu wieków fałszów poznawczych, czy uruchomionych przez kulturę blokad percepcyjnych, uniemożliwiających istnieć ludziom życiem prawdziwym, pełnym, udanym.

Książka jest apologią całościowej wizji bytu, którą procesy kulturowe podzieliły na odseparowane części. Toteż opracowanie częstochowskiego literaturoznawcy jest bardziej monografizującym przeglądem ewokacji i problematyzowania motywów tristanowskich w dziełach artystycznych niż monografią w klasycznym znaczeniu tego słowa.

Jednakże niezależnie od dyskutowanej kwestii czy wybranego materiału do analizy, Żywiołek śledzi źródłowe pokłady, symptomy, formy „nowoczesności”, aby diagnozować współczesny świat, umiejscowienie w nim człowieka, a wreszcie jego nadwreżony status (na przykład ewidentnie, „realistycznie” w studium o *Lalce*).

Eksponuję powyższe walory wywodów Żywiołka, gdyż dostarczają one moc inspiracji do myślenia o muzyce, filozofii, literaturze – KULTURZE – właśnie na zasadzie *ad fontes*. Dokopywanie się do fundamentalnych idei, które „napędzają”, determinują, ukierunkowują, uskrzydłają bądź hamują rozwój

człowieczeństwa (sztuki, wrażliwości, wyobraźni itd.), obrazuje typ wywodu wypracowany przez autora. Rozprawianie o podjętych zagadnieniach ma tu swego rodzaju charakter muzyczny. Artur Żywiołek bowiem nawraca do zadziergniętych myśli i „miejsz wspólnych”, toposów, określeń, ustaleń.

Tom otwiera metodologiczny wstęp *Tristanowskie mity i apokryfy*, w którym autor deklaruje: „Oddziaływanie owego mitu dokonuje się także poprzez łamanie konwencji i reguł mitycznych z jednej strony, z drugiej zaś poprzez »zwielokrotnioną intertekstualność«”¹ wyrażającą się w licznych repetycjach, przetworzeniach, wariacjach „na temat”, degradacjach pierwotnych (kanoicznych) wersji czy też rozmaitych stylizacjach.

Rozdział pierwszy pt. „*Vorspiel*”. *Moment dźwiękowej osobliwości* jest rozprawą muzykologiczną o dużych walorach erudycyjno-poznawczych, wprowadzającą w artystyczno-filozoficzny sens Wagnerowskich dokonań.

Autor w rozdziale drugim pt. „*Höchste Lust*”. *Zmysłowy sen/s i rytm Moderny. W kręgu estetyki pragnienia* przechodzi do sfery filozoficznej podjętych zagadnień. Szczególnie wnikliwie są komentowane narracje Nietzschego, który – jak wiadomo – w pewnym okresie życia fascynował się Wagnerem.

Studium Żywiołka płynnie przechodzi od refleksji literaturoznawczej do muzykologicznej, od metaestetycznej, filozoficznej do kulturowej. W grę nie wchodzi tu zmiana kierunków i sfer drażenia, myślenia, poznawania, analizy i syntezy, lecz świadomość, że zarówno wszelka sztuka, jak i człowieczeństwo wypływają z tych samych źródeł. Wywód jest nieco rozwichrzony, ale dzięki temu inspiruje do ujmowania literatury (w tym mitów/mitemów) jako części znaków, ujawnień wielkiego i podskórnego procesu ucłowieczania się człowieka.

Rozdział trzeci „*Das Streben*” jako *nastrój końca Europy. Tristitia Mariana Zdziechowskiego* jest rekonstrukcją polskiej obecności badanego zjawiska. Zainteresowanie kwestią „iluzję” religii, kultury w tamtym czasie wykazał też Henryk Elzenberg, pisząc po francusku rozprawę *Odczuwanie religii Leconte de Lisle’a*².

¹ Zob. J. Assman, *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, tłum. A. Turczyn, wstęp J. Mikułowski Pomorski, Kraków 2009. Zob. także. M. Jankowska, *Narracje apokryficzne w kulturze współczesnej*, Poznań 2011, s. 31.

² H. Elzenberg, *Odczuwanie religii Leconte de Lisle’a*, tłum. Patrycji Bobowska-Nastarzewska, Toruń 2013.

Kolejne rozdziały stanowią swego rodzaju drugą, w największym stopniu literaturoznawczą część książki. Aspektowe analizy i interpretacje są egzemplifikacją czytania utworów w duchu „nowoczesności”, a dokładniej „tristanowskości”; pozwala ona autorowi na nowo czytać prozę: Thomasa Manna (*Tristan, Nielad i wczesna udręka*), Bolesława Prusa (*Lalka*), Adolfa Rudnickiego (*Tristan i Izolda, Niekochana*) oraz poezję: Bolesława Leśmiana (*W malinowym chruśniaku*), Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego (*Kolczyki Izoldy*), Jarosława Iwaszkiewicza (*Tristan przebrany*), a na zakończenie znowu prozę, czyli powieść Marii Kuncewiczowej *Tristan 1946*. Dobór utworów pozwala obserwować wyczerpywanie się kulturotwórczej energii celtyckiej legendy.

Domknięciem książki są końcowe rozważania, które przybrały kształt metametodologicznej reasumpcji, uwzględniającej przeprowadzone przewody analityczno-interpretacyjne.

Bibliografia

- Assman J., *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, tłum. A. Turczyn, wstęp J. Mikułowski Pomorski, Kraków 2009.
- Kulturowe paradygmaty końca: studia komparatystyczne*, red. J. C. Kałużny, A. Żywiołek, Częstochowa 2013.
- Jankowska M., *Narracje apokryficzne w kulturze współczesnej*, Poznań 2011.
- Żywiołek A., *Tristitia moderna. Pasja mitu tristanowskiego w nowoczesnej literaturze, filozofii i muzyce*, Kraków 2020.